

բարց իմոց Առաքելին եւ Տաւնապետին, Առաքելին, եւ Թորոսին, Պետրոսին եւ Ամբրոսիոսին, եւ այլ ամենայն արեան մերձաւորաց իմոց, կենդանեաց եւ հանգուցելոց, եւ կողակցին իմոց Նար Մելիքին եւ որդւոյ իմոց Սահակին, եւ դեռահասակ եղբարորդւոյն իմոց Առաք Սարկաւազին, եւ այլ ամենայն ընտանեաց իմոց. ամէն: Ես, նուաստ եւ տառապեալ ոգի, ծոյլս եւ պղերգս, հօրս եւ մոխրս, Տէր Մարգարէս, որ անուամբ եմ քահանայ, եւ գործովս ունայն, գրեցի եւ ծաղկեցի եւ կազմեցի եւ եղի յիշատակ յաւիտենից ի վանս որ կոչի Տանձիկավանք, ... սուրբ առաքելոյն եւ սուրբ Նշանին, եւ սուրբ Կարապետին, եւ սուրբ Սարգսին, եւ ինքրակատարին եւ այլ ամենայն սրբոց, որք աստ կան հաւաքեալ, եւ ի յառաջնորդութեան Տէր Գալուստ արհիեպիսկոպոսին ...» եւն:

88.

Մ Ա Շ Թ Ո Ց

1590.

ԹՈՒՂԹԹ 96: — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆՆ 20X15 մնդ.: — ԳՐՈՒԹԻՒՆՆ միասին: — ՆԻՒԹ ԹՈՂԹ: — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ լու: — ԳԻՐ ԲՈՂՈՐԱԳԻՐ: — ԺԱՄԱՆԱԿ ՌԹ (1590): — ԳՐԻՉ ՏԷՐ ԳՐԻՉՈՐ: — ՏԷՐ ՆՈՐԻԾԱՆ: — ԿԱԶՄՈՂ ՇԱՄԼՈ: — ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԹ տնս վարք:

Մատենան է Մաշեցի, կան միայն քանի մը կանոններ:

ԵՒ ՀԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԹ. էջ 152. «Արդ արհեստ է Աստուած եւ համայնոյ սուրբ երրորդութիւն, որ դնացաք ի Սերաստիայ Գաւր ի Աստուածամայր կեցանք»:

Էջ 157. «Յիշատակ է Մաշեցի մահապետին, եւ իւր կողակցին մաղտեսի Մուկէի հոգւոյն, որոյ յիշատակն արհեստութեամբ եղեցի, ի ձեռն Տէր Գրիգորին ի թմին ՌԻԹ. Յունիոն ժ.Զ. եղեւ ամէն»:

Էջ 187. «Կազմեցաւ Մաշեցի ի Սերաստիայ ի թմին ՌԻԹ. ձեռամբն մեղապարտ Շամլուիս, աղաչեմ զձեզ որ յիշեք ի բարին: Յորժամ զհիւանդոս բժշկես, Շամլու գրիչս յիշատակես, յաւժար սրտիւ ողորմի կամ Հայր մեր որ յերկինս ասես»:

ԹՈՐԳՈՍ ԱՐԷՍՊԻՍԿՈՍ ԳՈՒՇԱԿԵԱՆ

(Շարտաւանդի)

ՀԱՅԵՐԷՆ ԶԵՌԱԳԻՐՆԵՐ Ի ՍՈՓԻԸ

Շ Ա Ր Ա Վ Ն Ո Ց

1629.

ԹՈՒՂԹԹ 304 (էջ 608): — ՄԵԾՈՒԹԻՒՆՆ 13X10: — ԳՐՈՒԹԻՒՆՆ միասին: — ՆԻՒԹ մագաղաթեան: — ՏՈՂԹ 27: — ԿԱԶՄՔ կաշեկազմ (նորագոյն ու վերջին ստացչին կողմանէ կազմուած ու հինը ջնջուած): — ՀԱՆԳԱՄԱՆՔ շատ լու: — ԳԻՐ հին բոլորագիր: — ԶԱՐԴԱԳԻՐԹ սիրուն: — ԽՈՐԱԳԻՐԹ կարմիր թանաքով: — ԽՈՐԱՆՔ նուր: — ԼՈՒՍԱՆՔ ԶԱԶԱՐԹՔ ընտիր, տեղ տեղ սրբոց պատկերներ ալ կան: — ՆԿԱՐԹ 8: — ԺԱՄԱՆԱԿ ՌԻՇ (1078+551=1629, Յունուար 21): — ԳՐԻՉ ՄԻՋԱՅԷ: — ՏԵՂԻ, Կոստանդինուպոլիս ի դուռն Ս. Սարգսի: — ՏԷՐՔ անունը ընջուած: — ՅԻՇԱՏԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆՆԹ էջ 54, 510, 604-606: — ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԹ Սեպակաւանութիւն Հրանդ Մինաս Նալչաճեանի ի Սոփիա Պուլկարիոյ:

Մատենան է Շարակնոց:

Կը սկսի «Երգեցէք որդիք Սիովնի երգ նոր» ով ու կ'աւարտի գրիչին յիշատակաւանութիւն (էջ 510): Էջ 511 էն մինչեւ էջ 604 կը բովանդակէ խրատականներ՝ թէ ինչ շարական պիտի երգեցուի ամէն մէկ տօնին օրը, ինչ կարգաւ պիտի ըսուին նոյն աւուր աղօթքները, քարոզներն ու սաղմոսները: Կը տրուին նաեւ զանազան տեղեկութիւններ այլ եւ այլ օրերու եւ տօներու աւուր պատշաճի վերաբերեալ: Այս խրատականներու մասը հաւանօրէն երկրորդ գրիչի մը կը վերաբերի. թէ՛ գրի տարբերութիւնը եւ թէ՛ այն պարագան որ եթէ առաջին գրիչն ըլլար՝ անշուշտ առաջին գրիչն իւր յիշատակագրութիւնը այս մասէն վերջը, որ է ըսել՝ ամբողջ գրութեան աւարտումէն ետքն պիտի գրէր, եւ կամ եթէ զանազան ժամանակներու մէջ գրած ըլլար՝ անպատճառ յիշատակաւան մ'ալ ամէնէն վերջը պիտի գնէր՝ կոռուան են մեր հաւաստումին:

Յիշատակագրութիւնք. էջ 510 (Բուն գրչէն): «Փառք ամենասուրբ Երրորդութեան. հաւր եւ որդւոյ եւ հոգւոյն սրբոյ յաւիտեանս ամէն: Գրեցաւ շարակնոցս ի լու եւ յընտիր աւրինակէ: Զի աւրինակն գրեալ էր այսպէս թվականն ԶԽԴ. թագաւորութեանս Հայոց Հեթմոյ որդւոյ արքայի Լեւոնի. ի մայրաքաղաքիս Սիւայ ի դուռն սուրբ Նըշանիս. եւ մերս գրեցաւ թմին ՌԻՇ Յունվարի ԻԱ ի մայրաքաղաքն ի Կոստանդինուպոլիս ի դուռն սուրբ

Սարգսի: Ձեռամբ անարժան գրչի Մի-
քայելի: Արդ աղաչեմ զամենեսեանդ որք
հանդիպիք սմա կարգալով կամ յաւրինա-
կելով մէկ հայր մեղախ մի յիշեցէք զա-
նարժան գրիչս եւ զծնաւդսն իմ. եւ զկեն-
դանիս եւ զննջեցեալսն իմ եւ Աստուած
զյիշողդ յիշէ իւր միւսանդամ գալըստեանն
ամէն. Հայր մեր որ յերկինս:

Արդ գրեցաւ զսա ի հայալ ար-
դեանցն . . . (Յնջուած է անունը) սար-
կաւազն եւ ետ գրել անձին իւրում . . .
(այստեղ եւս երկու անուն ջնջուած է) Աս-
տուած բարով վայելել տացէ իւրեանն ա-
մէն եւ ի հանգերձեալ զերկնային ուրախու-
թիւն պարգեւեցէ ամէն:»

Էջ 54. տարբեր գրչի, նոտր գրով,
պատկերի մը ետեւի կողմը առանց թուա-
կանի այսպէս գրուած է:

«Յիշատայի է այս Շարայկանըս
Այկնեայ գուղն կամըրկըպցի Թէվէքէլենց
հանգուցեալ լուսայհոգի Արութին աղային
որդոցն Մարտիրոս աղային է միթէ որդ
ունիմ զտվելի Արութինին Աստուած բրի
վայելումըն տացէ Աստուած չընորհ եւ
իմաստութիւն տացէ ի (եւ) նըմայ փառք
հաճիտեանըս ամէն: Միթէ կարդայցողաց
եւ տունկըն էթողաց եւ ես Աստուած էթո-
ղաց (այսպէս էր գրուած) ողորմեցի եւ նայ
իւրում ամէն: — Եւ զայս գըրողիս մէկ մէկ
ողորմեա ասացէք: Հայր մեր . . .»

Գ. էջ 604. Նոյնպէս նոտր գրով կայ
հետեւեալը. «Թուական Հայոց ՌՃՂԶ սե-
նէյինեոյ Ակնայ գուղըն կամըրկըպցի լու-
սահոգի . . . Թէվէքէլեց թոռ մեզսայսէր
Յովանէսըս յարգեամբըս այս շարյակըս յա-
ռիյ եւ ձեռամբըս զեղեցիյ յով ամմ հանդի-
պիք յիշէք հայր մեղայիւ միյ մեղ եւ մեր
նախնիք էյ որ Տէր Աստուած յիշէյ ըզձեզ
յուրմարցէյ (այսպէս) զատաստանի յօրէյ
ամէն:»

Բ. էջ 605. նոտր գրով գրուած է
Աստուածածնի շարական մը, որ փրկնուած է
տարբեր գրչով նաեւ 607 էջին մէջ: Այդ
շարականին վերջը (էջ 606) կը կարդացուի.
«Յերում պատրաստական ծառայ չնչին
տրուպ Մարտիրոս Թէվէքէլեան:»

Հ. ԵՓՐԵՄ ՊՕՂՈՍԵԱՆ

Սոփիա, 30 Նոյ. 1925:

Ա Ի Ե Տ Ա Ր Ա Ն

?

Մատենան է Աւետարան որ կը գըր-
նուէր Սոփիայի Պուլկար Աղդ. մատենադա-
րանին մէջ: Սոյն մագաղաթեայ Աւետա-
րանը 276 (795+551=1346) հայոց թուա-
կանին նորոգուած է եւ ունի այս շահեկան
յիշատակարանը:

«Արդ ցանկացող եղեալ այսմ լուսե-
րանք եւ վարդապիթիթ հոգեւարադ բուրաս-
տանիս. քառավտակ գետոցս. եւ աստուա-
ծաբան սուրբ Աւետարանիս. պատուելի այրն
Աստուծոյ Խոսրով Շահն. եւ ետ զսա
վերստին նորոգել. զոր տէր Աստուած նո-
րոգեացէ զմանկութիւն նորա ամէն. ի նեղ
եւ ի դառն ժամանակիս յորում մեծ մայրա-
քաղաքն Թէղուպաւլիս անապատ եղեւ
ի մարդոյ եւ յանասնոյ ի յաղգէն հաղարու
եւ իամայէլացոցն: Նա եւ արեւելեանքն
ամենայն տուն վրաց. որ յովմէք ի սուր
սուսերի մաշեցան. եւ այլք ի սովոյ մեռա-
նէին. որ ոչ ոք կարէ պատմել զանցս աղե-
տիցս զոր եկն ի վերայ աղբիս Քրիստոնէից
եւ այն վասն առաւել յաճախ մեղաց մերոց:
Որ բազում տանուտեարք եւ քահանայք
մուրողք տարաշխարհիկ շրջէին ի հայրենի
զաւառաց . . . : Երեմիայ պիտէր որ լայր
զանրմբոնելի վիշտս քրիստոնէից: Եւս ա-
ռաւել աղբիս հաշոց: Արդ ստացաւ զսա
զաւակ ի Սիրոն . . . : Եւ աստեացս ի վար-
ժումն ուսումնասիրոց. ի յիշատակ իւր եւ
եղբարն իւրոյ Շիրին Շահին եւ ծնողացն.
Ումիկին եւ թագուհէ Պր Շահին եւ Սիրա-
տիկնայ, փոխեցելոցն ի Քրիստոս. զոր տէր
Աստուած բարձակից արաղցէ զնոսայ նա-
հապետ(ի)ն Արքահամ(ու)ն ամէն: Արդ
եղեւ վերջին նորոգումն սուրբ աւետարա-
նիս ի թուականութեանս հայոց 276: ի
զաւառիս Խաղտեաց ի յանառիկ զգեակս
որ կոչի Բաբերդ, ձեռամբ սուտանուն մահ-
տեսի Յովհաննէս Նաղաշի եւ կաղմողի. առ
զրան սրբոյ աստուածածնիս եւ սրբոց հրեշ-
տակապետացս. ի հայոց վերադիտողութեան
տեառն Միթարիա եւ ի հայրապետութեան
այսմ զաւառիս տէր Սահակայ եւ տէր Ստե-
փաննոսի եւ ի թագաւորութեան հայոց Կոս-
տանդի եւ յիշխանութեան աշխարհին հոռ-
մաց Յորաթնային որ էր այր բարեպաշտ զի
յովմէք ի յաշխարհի նորա ընուն հաղիւ

գտովեալ անձինս զոր տէր Աստուած յերկար
առնէ զպետութիւն նորա ամէն:

Արդ որք աւելտիք ի սմանէ քահանայք
եւ ժողովուրդք յիշեսջիկ ի սրբընթաց եւ ի
մաքրամառուց աղաւթս ձեր զբարեմիտ
այրն զԽոսրով Շահն եւ զայլ ամենայն հա-
մայեղս իւր, զվերագրեալսն եւ Քրիստոս
յոյսն ամենեցուն . . . յիշողացդ եւ յիշե-
լոցս ողորմեացի առ հասարակ եւ նմա փառք
յաւեւեանս ամէն:»

Յ ԶԻՐՏԵՆՆ

**ՄԻՔԱՆԵԼԻ ԱՍՈՐԻՈՅ ԸՆԳՀԱՆՈՒՐ ՊԱՏՄՈՒ-
ԹԵԱՆ ՀԱՅԵՐԵՆ ԹԱՐԳՄԱՆՈՒԹԵԱՆ 1248ԹՈՒԸ-
ԿԱՆԻ ԳՐԶԱԳԻՐԸ**

Ա.

Շահ-Աբաս մեծի արչաւանքի շնոր-
հիւ երկրից — Հայաստանից — տարագրել
ժողովուրդը ժամանակ ունեցաւ իր հետ
տանելու նաեւ բաղմամբիւ գրչագրեր: Այդ
գրչագրերի մի մասը, շնորհիւ Նոր-Ջուղայի
Ամենափրկչեան վանքի այժմ հաւաքուած
եւ տեղաւորուած է նորաշէն Մատենադարա-
նի մէջ: Հարաւային Պարսկաստանի գիւղե-
րից խնամքով հաւաքուած ձեռագրերը վան-
քի ունեցածի հետ միասին, հասնում են
մինչեւ 600 օրինակի: Բացի սուրբ Գրոց
գրչագրերէն, որոնք կը կազմեն ընդհանուր
թուի մեծագոյն մասը, Նոր-Ջուղայի Մա-
տենադարանի մէջ կան նաեւ մեր տոհմային
պատմագրերի օրինակներ, ինչպէս Խորենա-
ցու, Եղիշէի, եւ այլն: Կան հոն նաեւ մի
չաքք «ժողովածու» կոչուած ձեռագրեր,
որոնք ունեն հաստուածներ «Արեւելեաց
Մնացորդից» պատմութիւնից: Կան նաեւ
գրչագրեր կանոնագրեր, որոնց մէջ լատաղոյն
օրինակը՝ Հայոց Կանոնագրքի: Թողնելով մի
օրինակը՝ Հայոց Կանոնագրքի քովանդակու-
այլ անգամի՝ տալ համառօտ բովանդակու-
թիւնը «Ոսկեփայլի» կոչուած մի գրչագրի,
նեղկային անցնինք «Միբայէլի Ասորւոյ
պատրիարքի» պատմութեան գրչագրի օրի-
նակին, որ Ամենափրկչեան վանքի Մատենա-
դարանի թիւ 243-ի տակ է արձանագրուած:

Նախ տեղեկութիւններ. — Թերթը
247. — մեծութիւն՝ մօտաւորապէս 41×23
×8. — նիւթ՝ քուղք. — կազմ՝ կաշե-
պատ փայտ. — հանդամանք՝ լաւ. — գիր՝
բոլորգիր (խոշոր). — գրիչ՝ անծանօթ. —
ստացող՝ Դաւիթ վարդապետ. — ժամանակ
թարգմանութեան՝ ՈՂԷ (697+551=1248).
ստացողի՝ ՉԾԱ (751+551=1302):

Ձեռագիրը ամբողջական է. ունի
յաւելուած «Յատորի գրոց վասն որք ՅԻԺ
հաճապետացն, մարգարէք եւ առաքեալք,
եւ թագաւոր եւ դատաւոր». Յաւելուածէն
վերջը կու գայ ստացողի յիշատակարանը՝
խոշոր երկաթագիր տառերով. — «Չստա-
ցող սուրբ գրոցս Միխայէլիս, զնշատողի
ԴԹ սոսկանուն վպ աղաչեմ յիշել սրտի
մտաւք»: Պատմութեան իբր շարունակու-
թիւն՝ ձեռագիրը տալիս է Հոմի եւ Կ. Պոլսի
Հայրապետաց ցանկը. որին 232րդ թերթի
երկրորդ երեսի վրայ յաջորդում է մի խիստ
կարեւոր յիշատակարան, խոշոր շղագրով
«Յանուն Ամենակալին Աստուծոյ, ես տէր
Յովհաննէս յազգէն Աւրպելեանց, պաւս-
տաֆրաւստ եւ Հայոց մեծաց, եւ Մետրա-
պալիտ սիսական հաճանգիս: Եկաք ի վեր
ի նորավանս առ վարդապետն Դաւիթ, եւ
սոքայ խնդրեցին ի մէջ ժողովուրդ ին-
քեանց ի սատար ս. ուխտիս, եւ մէք տվ.
սոքայ ժողովուրդ զԱնկեղի, զԵղկան, զԵ-
ղիկնաձոր, զՎաղցանի, սեփական ժողո-
վուրդ եւ թեմ: Եւ սոքայ կարգեցին ի տա-
վուրդ եւ աւր պատարագ ի տաւն ծննդեան:
Եւ մի ոք իշխեսցէ հանել զսոսայ ի սուրբ
ուխտէս, ի մերոց կամ յաւտարաց, եւ որ
ոք հակառակի կամ հանել ջանայ ՅԺԸ
Հայրապետացն նորված եղիցի, մասն եւ բա-
ժին զՅուդային եւ զխաչահանուացն առցէ,
եւ ինքն ելցէ ի շնորհացն Աստուծոյ ամէն:

Գրեցաւ ի թվականիս Հայոց ՉԾԱ
առաջի սուրբ Սիօնիս եւ վարժայպետիս
Դաւթի հաստատէ գիրս կամաւ նոցայ:»
233րդ թերթից սկսում է Հայոց
Հայրապետութեան սկզբնաւորութիւնն ու
ցանկը՝ ժամանակակարգութեամբ՝ մինչեւ
Կոստանդին Գ. Բարձրբերդոյն, որի 25րդ
գահակալութեան տարին թարգմանուած է
Միբայէլ Ասորւոյ պատմութիւնը:

Ահա թարգմանողի յիշատակարանը:
Տէր Կոստանդին, յերրորդ մասնէ Հայոց
ի գլեկէ Բարձրբերդոյ, որ հայի հարաւով
ընդ դաշտն Կիլիկիայ եւ ի ծովն Ալբրիանու